Συλλογή της Νομολογίας

ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΤΟΥ ΓΕΝΙΚΟΥ ΕΙΣΑΓΓΕΛΕΑ
ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ ΡΑΝΤΟΥ
της 18ης Δεκεμβρίου 2025 [1]

Υπόθεση C-145/24 P

BdM Banca SpA, πρώην Banca Popolare di Bari SpA
κατά

Ευρωπαϊκής Επιτροπής

«Αίτηση αναιρέσεως – Κρατικές ενισχύσεις – Ενίσχυση χορηγηθείσα από τις ιταλικές αρχές στην Banca Tercas – Παρέμβαση του Fondo interbancario di tutela dei depositi (Διατραπεζικού Ταμείου Εγγυήσεως Καταθέσεων) (FITD) για την κάλυψη των ζημιών της Banca Tercas και τη στήριξη της πώλησής της στην Banca Popolare di Bari – Απόφαση (ΕΕ) 2016/1208 της Επιτροπής με την οποία το μέτρο χαρακτηρίστηκε ως κρατική ενίσχυση ασυμβίβαστη με την εσωτερική αγορά – Απόφαση ακυρωθείσα με την απόφαση της 19ης Μαρτίου 2019, Ιταλία κ.λπ. κατά Επιτροπής (T-98/16, T-196/16 και T-198/16, EU:T:2019:167) – Πρωτόδικη απόφαση επικυρωθείσα κατ' αναίρεση με την απόφαση της 2ας Μαρτίου 2021, Επιτροπή κατά Ιταλίας κ.λπ. (C-425/19 P, EU:C:2021:154) – Αγωγή αποζημιώσεως – Άρθρο 340, δεύτερο εδάφιο, ΣΛΕΕ – Παραγραφή – Έννοια της "κατάφωρης παραβιάσεως" του ενωσιακού δικαίου – Αιτιώδης συνάφεια»

Εισαγωγή

1. Με την υπό κρίση αίτηση αναιρέσεως, η BdM Banca S.p.A., πρώην Banca Popolare di Bari SpA (στο εξής: αναιρεσείουσα), ζητεί την εξαφάνιση της αποφάσεως του Γενικού Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης της 20ής Δεκεμβρίου 2023, Banca Popolare di Bari κατά Επιτροπής (T-415/21, στο εξής: αναιρεσιβαλλόμενη απόφαση, EU:T:2023:833), με την οποία απορρίφθηκε η αγωγή της που είχε ως αίτημα την αποκατάσταση της ζημίας την οποία της προκάλεσε η απόφαση (ΕΕ) 2016/1208 της Επιτροπής, της 23ης Δεκεμβρίου 2015, σχετικά με την κρατική ενίσχυση SA.39451 (2015/C) (πρώην 2015/NN) που έθεσε σε εφαρμογή η Ιταλία υπέρ της Banca Tercas (στο εξής: απόφαση Tercas) [2].

2. Στην παρούσα υπόθεση, το Δικαστήριο καλείται να εξετάσει ζητήματα τα οποία επανέρχονται τακτικά στο πλαίσιο αγωγών λόγω εξωσυμβατικής ευθύνης της Ευρωπαϊκής Ένωσης, όπως, κατ' αρχάς, το ζήτημα του χρόνου έναρξης της παραγραφής που προβλέπεται στο άρθρο 46 του Οργανισμού του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ειδικότερα υπό το πρίσμα της διάκρισης μεταξύ «άμεσης» και «διαρκούς» ζημίας, ακολούθως, το ζήτημα κατά πόσον μια παράβαση του άρθρου 107, παράγραφος 1, ΣΛΕΕ μπορεί να χαρακτηριστεί ως «κατάφωρη» κατά την έννοια

[1] Γλώσσα του πρωτοτύπου: η γαλλική.

[2] ΕΕ 2016, L 203, σ. 1.

του άρθρου 340, δεύτερο εδάφιο, ΣΛΕΕ και, τέλος, το ζήτημα της εκτιμήσεως της αιτιώδους συνάφειας μεταξύ της συμπεριφοράς που προσάπτεται στο θεσμικό όργανο, εν προκειμένω την Επιτροπή, και της ζημίας την οποία ισχυρίζεται ότι υπέστη ο ενάγων, ιδίως εάν αυτή έχει πιθανώς προκύψει από σωρευτικά συντρέχουσες αιτίες.

Το ιστορικό της ένδικης διαφοράς και η αναιρεσιβαλλόμενη απόφαση

3. Με την απόφαση Tercas, η Επιτροπή έκρινε ότι η εγκριθείσα στις 7 Ιουλίου 2014 από την Banca d'Italia (Τράπεζα της Ιταλίας) παρέμβαση του Fondo interbancario di tutela dei depositi (Διατραπεζικού Ταμείου Εγγυήσεως Καταθέσεων, Ιταλία) (στο εξής: FITD) υπέρ της Banca Tercas (στο εξής: Tercas)[3], της οποίας το σύνολο των περιουσιακών στοιχείων κατείχε από 1ης Οκτωβρίου 2014 η αναιρεσείουσα, συνιστούσε κρατική ενίσχυση ασυμβίβαστη με την εσωτερική αγορά κατά την έννοια του άρθρου 107, παράγραφος 1, ΣΛΕΕ, η οποία έπρεπε να ανακτηθεί από τη δικαιούχο της[4]. Στις 4 Φεβρουαρίου 2016 το FITD προέβη σε «οικειοθελή» παρέμβαση υπέρ της Tercas και στις 14 Ιουλίου 2016 η αναιρεσείουσα απορρόφησε την Tercas.

4. Με την απόφαση του Γενικού Δικαστηρίου της 19ης Μαρτίου 2019, Ιταλία κ.λπ. κατά Επιτροπής[5], η οποία επικυρώθηκε κατ' αναίρεση με την απόφαση του Δικαστηρίου της 2ας Μαρτίου 2021, Επιτροπή κατά Ιταλίας κ.λπ.[6] (στο εξής από κοινού: δικαστικές αποφάσεις Tercas), η απόφαση Tercas ακυρώθηκε. Σε συνέχεια των ως άνω δικαστικών αποφάσεων, η αναιρεσείουσα κάλεσε την Επιτροπή να αποκαταστήσει τη ζημία την οποία φέρεται να της προξένησε με την έκδοση της αποφάσεως Tercas, αίτημα το οποίο η Επιτροπή αρνήθηκε να ικανοποιήσει.

5. Με την αναιρεσιβαλλόμενη απόφαση, το Γενικό Δικαστήριο απέρριψε την αγωγή αποζημιώσεως την οποία άσκησε η αναιρεσείουσα. Αφού διαπίστωσε ότι δεν πληρούνταν οι προϋποθέσεις οι σχετικές με τον παράνομο χαρακτήρα της συμπεριφοράς και με την ύπαρξη αιτιώδους συνάφειας[7], το Γενικό Δικαστήριο αποφάνθηκε ότι έπρεπε να απορρίψει την αγωγή, χωρίς να χρειάζεται να εξετάσει την προϋπόθεση που σχετίζεται με το υποστατό της ζημίας[8].

[3] Η παρέμβαση του FITD περιελάμβανε τρία μέτρα ενίσχυσης, ήτοι, πρώτον, εισφορά 265 εκατομμυρίων ευρώ για την κάλυψη των αρνητικών ιδίων κεφαλαίων της Tercas, δεύτερον, εγγύηση 35 εκατομμυρίων ευρώ για την κάλυψη του πιστωτικού κινδύνου σε σχέση με ορισμένα ανοίγματα της Tercas και, τρίτον, εγγύηση 30 εκατομμυρίων ευρώ για την κάλυψη του κόστους της φορολογικής μεταχείρισης του πρώτου μέτρου.

[4] Εντός του 2012 η Tercas τέθηκε από την Ιταλική Κυβέρνηση υπό αναγκαστική διαχείριση, λόγω παρατυπιών τις οποίες διαπίστωσε η Τράπεζα της Ιταλίας. Κατόπιν της παρεμβάσεως του FITD, το μέτρο αυτό ήρθη και πραγματοποιήθηκαν διαδοχικές αυξήσεις κεφαλαίου, στις οποίες συμμετείχε μεταξύ άλλων και η αναιρεσείουσα, προς αποκατάσταση της οικονομικής θέσης της Tercas.

[5] T-98/16, T-196/16 και T-198/16, στο εξής: απόφαση Tercas του Γενικού Δικαστηρίου, EU:T:2019:167.

[6] C-425/19 P, στο εξής: απόφαση Tercas του Δικαστηρίου, EU:C:2021:154.

[7] Κατ' αρχάς, ως προς την προϋπόθεση που αφορά τον παράνομο χαρακτήρα της προσαπτόμενης στην Επιτροπή συμπεριφοράς, το Γενικό Δικαστήριο διαπίστωσε μεν ότι το άρθρο 107, παράγραφος 1, ΣΛΕΕ, το οποίο η αναιρεσείουσα είχε επικαλεστεί εν προκειμένω, έπρεπε πράγματι να χαρακτηριστεί ως «κανόνας που αποσκοπεί στην απονομή δικαιωμάτων σε ιδιώτες» (σκέψεις 76 έως 96 της αναιρεσιβαλλομένης αποφάσεως), πλην όμως έκρινε ότι δεν συνέτρεχε κατάφωρη παράβαση του κανόνα αυτού (σκέψεις 101 έως 125 της αναιρεσιβαλλομένης αποφάσεως). Εν συνεχεία, ως προς την προϋπόθεση που αφορά την ύπαρξη αιτιώδους συνάφειας, το Γενικό Δικαστήριο κατέληξε στο συμπέρασμα ότι η αναιρεσείουσα δεν απέδειξε την ύπαρξη άμεσης αιτιώδους συνάφειας μεταξύ της φερόμενης ως παράνομης συμπεριφοράς της Επιτροπής και της προβαλλόμενης ζημίας (σκέψεις 126 έως 161 της αναιρεσιβαλλομένης αποφάσεως).

[8] Ωστόσο, το Γενικό Δικαστήριο έκρινε ότι η αξίωση έχει παραγραφεί όσον αφορά μία από τις ζημίες που προέβαλε η αναιρεσείουσα, ήτοι τη ζημία η οποία συνδεόταν με τη μείωση του προσωπικού (σκέψη 61 της αναιρεσιβαλλομένης αποφάσεως).

Η διαδικασία ενώπιον του Δικαστηρίου και τα αιτήματα των διαδίκων

6. Στις 26 Φεβρουαρίου 2024 ασκήθηκε αίτηση αναιρέσεως κατά της αποφάσεως του Γενικού Δικαστηρίου. Εκτός από την εξαφάνιση της αναιρεσιβαλλομένης αποφάσεως, η αναιρεσείουσα, με το μεν κύριο αίτημά της, ζητεί από το Δικαστήριο να αποφανθεί οριστικώς επί της διαφοράς και, συγκεκριμένα, να υποχρεώσει την Ένωση, μέσω της Επιτροπής ως εκπροσώπου της, να της καταβάλει το ποσό των 203,3 εκατομμυρίων ευρώ προς αποκατάσταση της περιουσιακής της ζημίας, συν κατάλληλη χρηματική ικανοποίηση της ηθικής της βλάβης, και να καταδικάσει την Επιτροπή στα δικαστικά έξοδα, με το δε επικουρικό αίτημά της, ζητεί από το Δικαστήριο να αναπέμψει την υπόθεση ενώπιον του Γενικού Δικαστηρίου.

7. Η Επιτροπή ζητεί από το Δικαστήριο να απορρίψει την αίτηση αναιρέσεως ως απαράδεκτη ή ως αλυσιτελή και, εν πάση περιπτώσει, ως αβάσιμη στο σύνολό της, ή, επικουρικώς, να απορρίψει την αγωγή αποζημιώσεως ως παντελώς αβάσιμη, και να καταδικάσει την αναιρεσείουσα στα δικαστικά έξοδα.

8. Οι μετέχοντες στη διαδικασία ανέπτυξαν προφορικώς τα επιχειρήματά τους και απάντησαν στις ερωτήσεις του Δικαστηρίου κατά την επ' ακροατηρίου συζήτηση της 30ής Σεπτεμβρίου 2025.

Ανάλυση

9. Με την αίτηση αναιρέσεως προβάλλονται τρεις λόγοι, εκ των οποίων ο πρώτος αφορά την παραγραφή της αξιώσεως λόγω εξωσυμβατικής ευθύνης, κατά την έννοια του άρθρου 46 του Οργανισμού του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ως προς μία από τις προβαλλόμενες ζημίες, ο δεύτερος τον χαρακτηρισμό της προβαλλόμενης παραβάσεως του άρθρου 107, παράγραφος 1, ΣΛΕΕ ως «κατάφωρης» κατά την έννοια του άρθρου 340, δεύτερο εδάφιο, ΣΛΕΕ και ο τρίτος την ύπαρξη αιτιώδους συνάφειας μεταξύ της προσαπτόμενης στην Επιτροπή συμπεριφοράς και της ζημίας που φέρεται να υπέστη η αναιρεσείουσα, κατά την έννοια της τελευταίας αυτής διατάξεως.

Επί του πρώτου λόγου αναιρέσεως

10. Με τον πρώτο λόγο αναιρέσεως προσάπτεται στο Γενικό Δικαστήριο ότι παρέβη το άρθρο 46 του Οργανισμού του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης κρίνοντας την αγωγή απαράδεκτη κατά το μέρος που αφορούσε τη ζημία η οποία συνδεόταν με τη μείωση του προσωπικού. Κατά την αναιρεσείουσα, ήταν εσφαλμένο το συμπέρασμα του Γενικού Δικαστηρίου ότι η ζημία αυτή επήλθε κατά τον χρόνο έγκρισης του προγράμματος παροχής κινήτρων που τέθηκε σε εφαρμογή στις 30 Δεκεμβρίου 2015 (στο εξής: πρόγραμμα εθελουσίας εξόδου)[9] και ότι είχε στιγμιαίο

[9] Επρόκειτο, ειδικότερα, για συμφωνία που συνήφθη μεταξύ της αναιρεσείουσας και των συνδικαλιστικών οργανώσεων και είχε ως αντικείμενο ένα πρόγραμμα παροχής κινήτρων για την εθελούσια έξοδο των υπαλλήλων, προκειμένου να μειωθεί το προσωπικό κατά 85 άτομα.

χαρακτήρα [10], ενώ, στην πραγματικότητα, η ζημία δεν οφειλόταν στο πρόγραμμα εθελουσίας εξόδου αλλά σε μεταγενέστερες πράξεις οι οποίες οδήγησαν στη συγκεκριμένη μείωση του προσωπικού, και, επομένως, είχε διαρκή χαρακτήρα [11].

11. Βάσει του άρθρου 46 του Οργανισμού του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης, το οποίο εφαρμόζεται στη διαδικασία ενώπιον του Γενικού Δικαστηρίου δυνάμει του άρθρου 53, πρώτο εδάφιο, του εν λόγω Οργανισμού, οι αξιώσεις κατά της Ένωσης στο πεδίο της εξωσυμβατικής ευθύνης παραγράφονται πέντε έτη από της επελεύσεως του ζημιογόνου γεγονότος [12]. Κατά τη νομολογία του Δικαστηρίου, η προθεσμία αυτή αρχίζει να τρέχει από το χρονικό σημείο κατά το οποίο συντρέχουν οι προϋποθέσεις θεμελίωσης της υποχρέωσης αποζημιώσεως, και πιο συγκεκριμένα από το χρονικό σημείο επέλευσης της προς αποκατάσταση ζημίας [13]. Συνεπώς, η παραγραφή δεν αρχίζει να τρέχει από τον χρόνο του ζημιογόνου γεγονότος, αλλά από τη στιγμή που επήλθε πράγματι η ζημία στους ενδιαφερομένους [14].

12. Στη σκέψη 61 της αναιρεσιβαλλομένης αποφάσεως, το Γενικό Δικαστήριο έκρινε απλώς ότι η γενεσιουργός αιτία της ζημίας που συνδεόταν με τη μείωση του προσωπικού ήταν το πρόγραμμα εθελουσίας εξόδου το οποίο τέθηκε σε εφαρμογή στις 30 Δεκεμβρίου 2015 και ότι, ως εκ τούτου, η παραγραφή είχε συμπληρωθεί όταν η αναιρεσείουσα προέβαλε το αίτημά της στην Επιτροπή άνευ περαιτέρω επεξηγήσεων ως προς τη φύση της επίμαχης ζημίας.

13. Επ' αυτού επισημαίνω ότι, εφόσον το πρόγραμμα εθελουσίας εξόδου είχε δεσμευτικό χαρακτήρα, η προβαλλόμενη ζημία επήλθε κατά τον χρόνο που τέθηκε σε εφαρμογή το πρόγραμμα [15], χωρίς να ασκεί επιρροή το γεγονός ότι η εκτέλεσή του πραγματοποιήθηκε μεταγενέστερα και σε διαδοχικά στάδια [16]. Ειδικότερα, ως «διαρκής ζημία» νοείται ζημία η οποία δεν επέρχεται στο πλαίσιο ενός και μόνου γεγονότος, αλλά ανακύπτει και εξελίσσεται προοδευτικά, με το ύψος της να αυξάνεται αναλόγως του αριθμού των ημερών που παρήλθαν [17].

[10] Ως εκ τούτου, η πενταετής παραγραφή είχε συμπληρωθεί όταν η αναιρεσείουσα υπέβαλε το αρχικό της αίτημα στην Επιτροπή (πρβλ. σκέψεις 61 και 68 της αναιρεσιβαλλομένης αποφάσεως).

[11] Κατά την άποψη της αναιρεσείουσας, η επίμαχη ζημία δεν ήταν δυνατόν να γίνει αμέσως αντιληπτή μόλις συνήφθη η συμφωνία (στις 30 Δεκεμβρίου 2015), δεδομένου ότι, κατά το χρονικό εκείνο σημείο, μπορούσε μόνον να εκτιμηθεί το κόστος της επακόλουθης επιβάρυνσης (το οποίο είχε ήδη καταχωριστεί λογιστικώς στη χρήση του οικονομικού έτους 2015), ενώ οι σχετικές εκταμιεύσεις γίνονταν σε μεταγενέστερο χρόνο, ανάλογα με το πότε οι εργαζόμενοι δέχονταν να υπαχθούν στο πρόγραμμα που τους είχε προτείνει η αναιρεσείουσα. Αντιθέτως προς την Επιτροπή, εκτιμώ ότι αυτός ο λόγος αναιρέσεως είναι παραδεκτός, εφόσον η αναιρεσείουσα δεν ζητεί επανεξέταση της εκτιμήσεως του Γενικού Δικαστηρίου επί των αποδεικτικών στοιχείων και των πραγματικών περιστατικών (χωρίς να προβάλλει παραμόρφωσή τους), αλλά αμφισβητεί τον νομικό χαρακτηρισμό τους, στον βαθμό που το Γενικό Δικαστήριο χαρακτήρισε, κατ' ουσίαν, την προβαλλόμενη ζημία ως «στιγμιαία» αλλά όχι «διαρκή».

[12] Όπως υπενθύμισε το Γενικό Δικαστήριο στη σκέψη 29 της αναιρεσιβαλλομένης αποφάσεως, η προθεσμία αυτή έχει ως σκοπό, αφενός, να διασφαλίσει την προστασία των δικαιωμάτων του ζημιωθέντος, ο οποίος πρέπει να έχει στη διάθεσή του επαρκές χρονικό διάστημα για να συγκεντρώσει τα κατάλληλα στοιχεία προκειμένου να ασκήσει τυχόν αγωγή, και, αφετέρου, να τον αποτρέψει από την επ' αόριστον αναβολή της άσκησης της αποζημιωτικής αξιώσεώς του. Το Γενικό Δικαστήριο παραπέμπει, επ' αυτού, στις αποφάσεις της 8ης Νοεμβρίου 2012, Ευρωπαϊκή Δυναμική κατά Επιτροπής (C-469/11 P, EU:C:2012:705, σκέψη 33 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία), καθώς και της 7ης Ιουλίου 2021, Bateni κατά Συμβουλίου (T-455/17, EU:T:2021:411, σκέψη 62 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία).

[13] Βλ., μεταξύ άλλων, αποφάσεις της 19ης Απριλίου 2007, Holcim (Deutschland) κατά Επιτροπής (C-282/05 P, EU:C:2007:226, σκέψη 29), και της 8ης Νοεμβρίου 2012, Ευρωπαϊκή Δυναμική κατά Επιτροπής (C-469/11 P, EU:C:2012:705, σκέψη 34 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία).

[14] Πρβλ. αποφάσεις της 19ης Απριλίου 2007, Holcim (Deutschland) κατά Επιτροπής (C-282/05 P, EU:C:2007:226, σκέψη 30), και της 28ης Φεβρουαρίου 2013, Inalca και Cremonini κατά Επιτροπής (C-460/09 P, EU:C:2013:111, σκέψη 60).

[15] Στο πλαίσιο της πρωτοδίκως ασκηθείσας αγωγής της, η νυν αναιρεσείουσα αναγνώρισε κατ' ουσίαν ότι η οφειλόμενη στο πρόγραμμα οικονομική επιβάρυνση «αποτιμήθηκε άπαξ και προκαταβολικώς στη χρήση του οικονομικού έτους 2015», παρότι η ίδια «την υπέστη, στην πράξη, κατά τη διάρκεια των επόμενων ετών».

[16] Άλλωστε, η αναιρεσείουσα ουδεμία δυσχέρεια αντιμετώπισε κατά την ποσοτικοποίηση της ζημίας με βάση το κόστος που είχε εγγραφεί ως πρόβλεψη στις 31 Δεκεμβρίου 2015.

[17] Πρβλ. απόφαση της 28ης Φεβρουαρίου 2013, Inalca και Cremonini κατά Επιτροπής (C-460/09 P, EU:C:2013:111, σκέψη 80 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία). Βλ., επίσης, Baranowska, N. και Machnikowski, P., «*European Union», Prescription in tort law: analytical and comparative perspectives*, Intersentia, Κέιμπριτζ, 2020, σ. 706, καθώς και Dimitrova, Y., και Picod, F., «La prestation dans l'action en responsabilité en responsabilité contre l'Union européenne», *Revue des affaires européennes*, 2021, αριθ. 4, σ. 858.

Άλλως ειπείν, η αιτία μιας τέτοιας ζημίας δεν συνίσταται σε ένα μοναδικό γεγονός, αλλά σε μια διαρκή κατάσταση, ενώ εν προκειμένω η προβαλλόμενη ζημία παγιώθηκε κατά τον χρόνο έγκρισης του προγράμματος εθελουσίας εξόδου.

14. Είναι αληθές ότι κατά τον χρόνο έγκρισης του προγράμματος η αναιρεσείουσα δεν ήταν σε θέση να προσδιορίσει το ακριβές ποσό της ζημίας, το οποίο μπορούσε να εμφανίσει διακυμάνσεις σε συνάρτηση με την επιτυχία ή την αποτυχία του προγράμματος. Ωστόσο, κατά τον χρόνο εκείνο, η αναιρεσείουσα ήταν σε θέση να υπολογίσει το ανώτατο ποσό στο οποίο θα μπορούσε να ανέλθει η προβαλλόμενη ζημία, καθώς και να διαθέσει τους απαιτούμενους πόρους προς αντιμετώπιση ενός τέτοιου ενδεχομένου. Εξάλλου, το άρθρο 340, δεύτερο εδάφιο, ΣΛΕΕ δεν αποκλείει την άσκηση, ενώπιον του Δικαστηρίου, αγωγής με αίτημα να διαπιστωθεί η κατ' αρχήν ευθύνη της Ένωσης για επικείμενες ζημίες που μπορούν να προβλεφθούν με αρκετή βεβαιότητα, έστω και αν δεν είναι ακόμη δυνατόν να υπολογιστούν επακριβώς [18].

15. Εξάλλου, ακόμη και αν γίνει δεκτό, όπως ισχυρίζεται η αναιρεσείουσα, ότι η προβαλλόμενη ζημία άρχισε να επέρχεται «από την πρώτη εκταμίευση» ή ότι τα αποτελέσματά της αναπτύσσονταν προοδευτικά καθώς οι εργαζόμενοι δέχονταν να υπαχθούν στο πρόγραμμα εθελουσίας εξόδου, οι περιστάσεις αυτές δεν δικαιολογούν, παρά ταύτα, τον χαρακτηρισμό της εν λόγω ζημίας ως «διαρκούς». Κατά τη γνώμη μου, σε μια τέτοια περίπτωση, αφενός, δεν υφίσταται νομικό έρεισμα που να δικαιολογεί τη διάκριση της πρώτης εκταμίευσης από τις μεταγενέστερες εκταμιεύσεις [19] και, αφετέρου, η επίμαχη ζημία θα συνίστατο μάλλον σε σύνολο επιμέρους ζημιών συναρτώμενων με τον χρόνο υπαγωγής του κάθε εργαζομένου στο πρόγραμμα εθελουσίας εξόδου και, συνακόλουθα, υποκείμενων σε χωριστή παραγραφή.

16. Όπως επισημαίνει η Επιτροπή με τα δικόγραφά της, αρκεί εν προκειμένω η διαπίστωση ότι η αναιρεσείουσα προσδιόρισε την αποζημιωτική αξίωσή της παραπέμποντας στις προβλέψεις που είχαν καταχωριστεί στον ισολογισμό της 31ης Δεκεμβρίου 2015 και δεν προσκόμισε κανένα αποδεικτικό στοιχείο σχετικό με τα διαφορετικά χρονικά σημεία στα οποία οι εργαζόμενοι δέχθηκαν να υπαχθούν στο πρόγραμμα εθελουσίας εξόδου που τους είχε η ίδια προτείνει.

17. Λαμβανομένων υπόψη των προεκτεθέντων, προτείνω να απορριφθεί ο πρώτος λόγος αναιρέσεως.

Επί του δευτέρου λόγου αναιρέσεως

18. Με τον δεύτερο λόγο αναιρέσεως προσάπτεται στο Γενικό Δικαστήριο ότι παρέβη το άρθρο 340, δεύτερο εδάφιο, ΣΛΕΕ κρίνοντας ότι η παράνομη συμπεριφορά της Επιτροπής δεν στοιχειοθετούσε «κατάφωρη παραβίαση» του ενωσιακού δικαίου, καθώς και ότι δεν εφάρμοσε ορθώς το κριτήριο της σοβαρής και πρόδηλης παραβιάσεως του ενωσιακού δικαίου. Η αναιρεσείουσα υποστηρίζει, αφενός, ότι η Επιτροπή ουδεμία ή, εν πάση περιπτώσει, περιορισμένη μόνον εξουσία εκτιμήσεως διέθετε προκειμένου να κρίνει εάν η παρέμβαση του FITD υπέρ της Tercas συνιστούσε κρατική ενίσχυση κατά την έννοια του άρθρου 107, παράγραφος 1, ΣΛΕΕ και, αφετέρου, ότι το Γενικό Δικαστήριο δεν έπρεπε να λάβει υπόψη το

[18] Βλ., ενδεικτικά, προτάσεις του γενικού εισαγγελέα N. Jääskinen στην υπόθεση Inalca και Cremonini κατά Επιτροπής (C-460/09 P, EU:C:2012:632, σημείο 45 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία).

[19] Εντοπίζω, εξάλλου, κάποια αντίφαση στην επιχειρηματολογία της αναιρεσείουσας, η οποία, από τη μία πλευρά, υποστήριξε ότι η επίμαχη ζημία δεν ήταν δυνατόν να υπολογιστεί, παρά μόνον να εκτιμηθεί κατά προσέγγιση, όταν εγκρίθηκε το πρόγραμμα εθελουσίας εξόδου, ενώ, από την άλλη πλευρά, ισχυρίστηκε εν συνεχεία ότι η προβαλλόμενη ζημία άρχισε να παράγει αποτελέσματα από την πρώτη εκταμίευση, ήτοι σε χρόνο κατά τον οποίο επίσης δεν ήταν δυνατόν η ζημία να υπολογιστεί οριστικά.

ζήτημα της πολυπλοκότητας του πραγματικού και νομικού πλαισίου της υποθέσεως επί της οποίας εκδόθηκε η απόφαση Tercas ή, εν πάση περιπτώσει, όφειλε να αποκλείσει την ύπαρξη τέτοιας πολυπλοκότητας εν προκειμένω.

19. Με την αναιρεσιβαλλόμενη απόφαση, το Γενικό Δικαστήριο έκρινε ότι, παρά το καταλογιστέο εις βάρος της Επιτροπής σφάλμα εκτιμήσεως [20], δεν μπορούσε να στοιχειοθετηθεί κατάφωρη παράβαση του άρθρου 107, παράγραφος 1, ΣΛΕΕ και αιτιολόγησε την κρίση του με το σκεπτικό ότι οι πλημμέλειες στις οποίες υπέπεσε η Επιτροπή δεν ήταν ξένες προς τη συνήθη, συνετή και επιμελή συμπεριφορά θεσμικού οργάνου επιφορτισμένου με τη μέριμνα εφαρμογής των κανόνων του ανταγωνισμού [21].

20. Προκαταρκτικώς, υπενθυμίζεται ότι, κατά πάγια νομολογία του Δικαστηρίου, η ύπαρξη κατάφωρης παραβάσεως κανόνα δικαίου που αποσκοπεί στην απονομή δικαιωμάτων στους ιδιώτες είναι μία εκ των προϋποθέσεων θεμελίωσης εξωσυμβατικής ευθύνης της Ένωσης, η οποία πληρούται όταν η παράβαση ενέχει πρόδηλη και σοβαρή υπέρβαση, εκ μέρους του οικείου θεσμικού οργάνου, των ορίων που επιβάλλονται στην εξουσία εκτιμήσεως την οποία διαθέτει [22]. Επομένως, προϋπόθεση για να διαπιστωθεί τέτοια παράβαση είναι να υπάρχει πλημμέλεια στην οποία δεν θα υπέπιπτε, υπό παρόμοιες περιστάσεις, μια διοικητική αρχή που επιδεικνύει τη συνήθη σύνεση και επιμέλεια [23].

21. Επιπλέον, προκειμένου να κριθεί εάν πρόκειται για κατάφωρη παράβαση κανόνα του ενωσιακού δικαίου, πρέπει να λαμβάνονται υπόψη ο τομέας, οι συνθήκες και το όλο πλαίσιο εντός των οποίων παρεμβαίνει το θεσμικό όργανο, τα δε στοιχεία που πρέπει να συνεκτιμώνται είναι, μεταξύ άλλων, ο βαθμός σαφήνειας και ακρίβειας του κανόνα που παραβιάστηκε, το εύρος του περιθωρίου εκτιμήσεως το οποίο ο κανόνας αυτός καταλείπει στο ενωσιακό όργανο, η πολυπλοκότητα της κατάστασης που πρέπει να ρυθμιστεί, οι ενδεχόμενες δυσχέρειες στην εφαρμογή ή την ερμηνεία των σχετικών διατάξεων καθώς και ο συγγνωστός ή ασύγγνωστος χαρακτήρας τυχόν πλάνης περί το δίκαιο [24].

22. Ειδικότερα, το εύρος του περιθωρίου εκτιμήσεως το οποίο ο παραβιασθείς κανόνας αφήνει στο ενωσιακό όργανο είναι ένα μόνον από τα στοιχεία που πρέπει να λαμβάνονται υπόψη προκειμένου να κριθεί αν η παράβαση του κανόνα από το όργανο αυτό υπήρξε κατάφωρη. Μολονότι πρόκειται για κρίσιμο στοιχείο, το οποίο πρέπει να εξετάζεται σε όλες τις περιπτώσεις, το γεγονός ότι η παραβιασθείσα διάταξη δεν καταλείπει περιθώριο εκτιμήσεως δεν συνεπάγεται κατ' ανάγκην ότι η παράβασή της είναι κατάφωρη. Πράγματι, ανάλογα με τις περιστάσεις της κάθε υποθέσεως, μπορούν να συνεκτιμηθούν και άλλα στοιχεία, λαμβανομένου υπόψη του όλου πλαισίου εντός του οποίου διαπράχθηκε η διαπιστωθείσα παράβαση. Επομένως, η παράβαση

[20] Κατά το Γενικό Δικαστήριο, η έλλειψη νομιμότητας της αποφάσεως Tercas οφειλόταν σε εννοιολογικό σφάλμα, λόγω σύγχυσης μεταξύ της προϋπόθεσης περί του καταλογισμού του μέτρου ενίσχυσης και της προϋπόθεσης περί της χρήσης κρατικών πόρων, καθώς και σε παράλειψη της Επιτροπής να εκθέσει και να τεκμηριώσει επαρκείς ενδείξεις από τις οποίες να προκύπτει ότι το επίμαχο μέτρο μπορούσε να καταλογιστεί στο κράτος (πρβλ. σκέψη 115 της αναιρεσιβαλλομένης αποφάσεως).

[21] Βλ. σκέψεις 114 έως 123 της αναιρεσιβαλλομένης αποφάσεως.

[22] Βλ. απόφαση της 11ης Ιανουαρίου 2024, Dyson κ.λπ. κατά Επιτροπής (C-122/22 P, στο εξής: απόφαση Dyson, EU:C:2024:11, σκέψη 48 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία). Ο λόγος για τον οποίο, ανεξαρτήτως της φύσης της επίμαχης παράνομης πράξεως, απαιτείται, προς θεμελίωση της εξωσυμβατικής ευθύνης της Ένωσης, να συντρέχει κατάφωρη παραβίαση του ενωσιακού δικαίου είναι να μην εμποδίζεται το εκάστοτε θεσμικό όργανο, εξαιτίας του ενδεχομένου επιβάρυνσής του με το κόστος των ζημιών που επικαλούνται οι ενδιαφερόμενοι ιδιώτες, να ασκεί πλήρως τις αρμοδιότητές του προς εξυπηρέτηση του γενικού συμφέροντος, τόσο στο πλαίσιο της κανονιστικής δραστηριότητάς του ή της δραστηριότητάς του η οποία εμπεριέχει επιλογές οικονομικής πολιτικής όσο και στη σφαίρα της διοικητικής του αρμοδιότητας, χωρίς, ωστόσο, να επωμίζονται οι ιδιώτες τις συνέπειες καταφανών και ασύγγνωστων παραβάσεων (πρβλ. απόφαση του Γενικού Δικαστηρίου της 3ης Μαρτίου 2010, Artegodan κατά Επιτροπής, T-429/05, EU:T:2010:60, σκέψη 55 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία).

[23] Βλ. απόφαση Dyson (σκέψη 49 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία).

[24] Βλ. απόφαση Dyson (σκέψεις 50 και 51 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία).

κανόνα δικαίου που δεν αφήνει κανένα περιθώριο εκτιμήσεως στο οικείο όργανο μπορεί, υπό το πρίσμα συγκεκριμένων περιστάσεων, να μην είναι πρόδηλη και, ως εκ τούτου, κατάφωρη, ιδίως αν οφείλεται σε συγγνωστή πλάνη περί το δίκαιο λόγω δυσχερειών στην ερμηνεία της ρυθμίσεως στην οποία περιέχεται ο κανόνας [25].

23. Συνεπώς, το κριτήριο το οποίο εφαρμόζει το Δικαστήριο σε σχέση με την εξωσυμβατική ευθύνη περιλαμβάνει, από τη μία πλευρά, ένα υποκειμενικό στοιχείο σχετικό με το περιθώριο εκτιμήσεως που αναγνωρίζεται στο θεσμικό όργανο, και, από την άλλη πλευρά, αντικειμενικά στοιχεία αναγόμενα στο κανονιστικό και πραγματικό πλαίσιο [26]. Μολονότι, σε ορισμένες περιπτώσεις, η απλή παραβίαση του ενωσιακού δικαίου μπορεί να οδηγήσει στη διαπίστωση της ύπαρξης κατάφωρης παραβάσεως όταν ο παραβιασθείς κανόνας καταλείπει στο ενωσιακό όργανο που διέπραξε την παράβαση περιορισμένο, αν όχι ανύπαρκτο, περιθώριο εκτιμήσεως [27], εντούτοις, η διαπίστωση αυτή μπορεί να συναχθεί μόνον από το σύνολο των περιστάσεων υπό τις οποίες διαπράχθηκε η παράβαση, σε περίπτωση που από τις περιστάσεις αυτές δεν προκύπτει κανένα άλλο κρίσιμο στοιχείο ικανό να αποκλείσει τον πρόδηλο και σοβαρό χαρακτήρα της υπέρβασης των ορίων της αναγνωριζόμενης εξουσίας εκτιμήσεως [28].

24. Εν προκειμένω, με τις δικαστικές αποφάσεις Tercas κρίθηκε ότι η έλλειψη νομιμότητας της αποφάσεως Tercas απέρρεε, κατ' ουσίαν, από δύο εννοιολογικά σφάλματα οφειλόμενα, το μεν πρώτο, σε σύγχυση μεταξύ της προϋπόθεσης περί του καταλογισμού του μέτρου ενίσχυσης και της προϋπόθεσης περί της χρήσης κρατικών πόρων [29], το δε δεύτερο, στην εκτίμηση της προϋπόθεσης ότι η ενίσχυση πρέπει να μπορεί να καταλογιστεί στο κράτος, η οποία κρίθηκε ότι πληρούται, βάσει του ίδιου κριτηρίου που εφαρμόζεται όταν μια ενίσχυση χορηγείται από δημόσια επιχείρηση, ενώ εν προκειμένω χορηγήθηκε από ιδιωτικό φορέα [30].

[25] Βλ. απόφαση Dyson (σκέψεις 52 και 53 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία). Βλ, επίσης, Wildemeersch, J., «Section 2 – Les conditions du recours en responsabilité», *Contentieux de la légalité des actes de l'Union européenne*, Bruylant, Βρυξέλλες, 2019, σ. 466 έως 479, καθώς και Nicolaides, P., «The discretion of competition authorities and their liability for damage they cause with erroneous decisions», *European Competition Law Review*, τόμος 45, 2024, αριθ. 7, σ. 308 έως 316.

[26] Πρβλ. Lenaerts, K., κ.λπ., *EU Procedural Law*, 2η έκδ., Oxford University Press, 2023, σ. 501. Κατά τους συγγραφείς αυτούς, το κριτήριο το οποίο εφαρμόζει ο ενωσιακός δικαστής αναφορικά με την εξωσυμβατική ευθύνη εμπεριέχει ένα υποκειμενικό στοιχείο συνδεόμενο με τη διακριτική ευχέρεια που διαθέτει το θεσμικό ή άλλο όργανο, οργανισμός ή υπηρεσία της Ένωσης, παράλληλα με τη συνεκτίμηση παραγόντων όπως, μεταξύ άλλων, η πολυπλοκότητα των καταστάσεων που χρήζουν ρύθμισης, οι δυσχέρειες στην εφαρμογή ή την ερμηνεία της σχετικής νομοθεσίας, ο βαθμός σαφήνειας και ακρίβειας του παραβιασθέντος κανόνα του ενωσιακού δικαίου και ο συγγνωστός ή ασύγγνωστος χαρακτήρας της διαπιστωθείσας πλάνης περί το δίκαιο.

[27] Επί παραδείγματι, το Δικαστήριο έκρινε ότι η απλή παραβίαση του ενωσιακού δικαίου αρκούσε προς απόδειξη της ύπαρξης κατάφωρης παραβάσεως δυνάμενης να στοιχειοθετήσει εξωσυμβατική ευθύνη της Ένωσης, σε μια περίπτωση όπου η Επιτροπή –μολονότι όφειλε, κατόπιν της ακύρωσης της αποφάσεώς της με την οποία διαπίστωσε ότι μια επιχείρηση είχε παραβεί το άρθρο 101 ΣΛΕΕ, να επιστρέψει στην επιχείρηση το ποσό του προστίμου το οποίο είχε ήδη εισπραχθεί, και να της καταβάλει τόκους υπερημερίας– παρέλειψε να καταβάλει τους τόκους αυτούς (πρβλ. απόφαση της 20ής Ιανουαρίου 2021, Επιτροπή κατά Printeos, C-301/19 P, EU:C:2021:39, σκέψεις 104 και 105).

[28] Βλ. απόφαση Dyson (σκέψη 54). Με άλλα λόγια, δεν υφίσταται αυτόματη σχέση μεταξύ, αφενός, της έλλειψης εξουσίας εκτιμήσεως του οικείου θεσμικού οργάνου και, αφετέρου, του χαρακτηρισμού της παραβάσεως ως «κατάφωρης παραβιάσεως του δικαίου της Ένωσης». Και τούτο διότι η έκταση της εξουσίας εκτιμήσεως, καίτοι έχει αποφασιστικό χαρακτήρα, δεν αποτελεί αποκλειστικό κριτήριο (πρβλ. απόφαση του Γενικού Δικαστηρίου της 3ης Μαρτίου 2010, Artegodan κατά Επιτροπής, T-429/05, EU:T:2010:60, σκέψεις 59 και 60 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία).

[29] Στη σκέψη 70 της αποφάσεως Tercas του Γενικού Δικαστηρίου, το Γενικό Δικαστήριο επέκρινε, κατ' ουσίαν, την Επιτροπή διότι δεν επιχείρησε στη συγκεκριμένη περίπτωση να διακρίνει σαφώς το ζήτημα της δυνατότητας καταλογισμού του μέτρου στο κράτος από το ζήτημα του αν το μέτρο ενίσχυσης χορηγήθηκε με κρατικούς πόρους, τα οποία συνιστούν διακριτές και σωρευτικές προϋποθέσεις. Στην απόφαση Tercas του Δικαστηρίου, το Δικαστήριο δεν έλαβε θέση επί του ζητήματος αυτού, αλλά εξέτασε μόνον το κατά πόσον τα επίδικα μέτρα μπορούσαν να καταλογιστούν στις ιταλικές αρχές (βλ. σκέψη 64 της εν λόγω αποφάσεως).

[30] Από τη συλλογιστική η οποία αναπτύχθηκε στις σκέψεις 87 έως 90 της αποφάσεως Tercas του Γενικού Δικαστηρίου και επικυρώθηκε με τη σκέψη 67 της αποφάσεως Tercas του Δικαστηρίου προκύπτει ότι η Επιτροπή δεν μπορούσε να στηριχθεί απλώς στο ότι ήταν απίθανο να μην ασκούσαν οι δημόσιες αρχές επιρροή και πραγματικό έλεγχο επί του ιδιωτικού φορέα που χορήγησε την ενίσχυση, αλλά όφειλε να παραθέσει και να τεκμηριώσει επαρκείς ενδείξεις ικανές να δικαιολογήσουν το συμπέρασμα ότι το επίμαχο μέτρο ενίσχυσης είχε ληφθεί υπό την επιρροή ή τον πραγματικό έλεγχο των δημοσίων αρχών. Κατ' ουσίαν, η Επιτροπή παρέλειψε να λάβει υπόψη την έλλειψη «κεφαλαιουχικού δεσμού» μεταξύ του οικείου φορέα και του κράτους (βλ. σκέψη 73 της απόφασης Tercas του Δικαστηρίου).

25. Όσον αφορά, πρώτον, τη σύγχυση μεταξύ της προϋπόθεσης που σχετίζεται με τον καταλογισμό του μέτρου στο κράτος και της προϋπόθεσης που σχετίζεται με τη χρήση κρατικών πόρων, διαπιστώνω ότι, στην απόφαση Tercas, η Επιτροπή δεν διέκρινε μεταξύ των δύο αυτών προϋποθέσεων, διότι οι σχετικές ενδείξεις ήταν, κατά την εκτίμησή της, ίδιες για αμφότερες τις προϋποθέσεις.

26. Επισημαίνω ότι δεν είναι ασυνήθιστο για την Επιτροπή, όπως και για τον ενωσιακό δικαστή, να προβαίνει σε ενιαία αξιολόγηση ορισμένων εκ των κριτηρίων που συγκροτούν την έννοια της κρατικής ενίσχυσης, όταν τα πραγματικά στοιχεία τα οποία εξετάζονται είναι κοινά ως προς τις εν λόγω προϋποθέσεις[31]. Τούτο ισχύει, μεταξύ άλλων, για τις προϋποθέσεις που σχετίζονται με την ύπαρξη πλεονεκτήματος για τον δικαιούχο και με την επιλεκτικότητα του μέτρου (παραδείγματος χάριν, στις περιπτώσεις φορολογικών ενισχύσεων)[32], για τις προϋποθέσεις που σχετίζονται με τη στρέβλωση του ανταγωνισμού και με τον αντίκτυπο στις εμπορικές συναλλαγές μεταξύ κρατών μελών[33] καθώς και, περίπτωση η οποία ενδιαφέρει εν προκειμένω, για τις προϋποθέσεις που σχετίζονται με τον καταλογισμό του μέτρου στο κράτος και με τη χρήση κρατικών πόρων[34].

27. Όσον αφορά, δεύτερον, την εκτίμηση της προϋπόθεσης περί της δυνατότητας καταλογισμού του μέτρου στο κράτος, είναι αληθές ότι, όπως κρίθηκε με τις δικαστικές αποφάσεις Tercas[35], η Επιτροπή δεν μπορούσε, εν προκειμένω, να στηριχθεί *στο ότι ήταν απίθανο να μην ασκούσαν οι δημόσιες αρχές επιρροή και πραγματικό έλεγχο* επί του FITD, αλλά όφειλε να τεκμηριώσει ότι το επίμαχο μέτρο ενίσχυσης *είχε ληφθεί υπό την επιρροή ή τον πραγματικό έλεγχο των δημόσιων αρχών*. Κατά την κρίση του ενωσιακού δικαστή, η Επιτροπή εφάρμοσε κατ' ουσίαν εσφαλμένο κριτήριο.

28. Τούτου λεχθέντος, εκτιμώ ότι, υπό τις περιστάσεις της υπό κρίση υποθέσεως, η Επιτροπή ήταν υποχρεωμένη να εξετάσει ένα σύνθετο πλέγμα ενδείξεων προκειμένου να διαπιστώσει τον βαθμό εμπλοκής των δημοσίων αρχών στη χορήγηση μέτρων που είχαν ληφθεί από έναν φορέα όπως το FITD, του οποίου ο «ιδιωτικός» χαρακτήρας δεν προέκυπτε άμεσα, ιδίως λόγω της υβριδικής φύσης του και των δεσμών του με την Τράπεζα της Ιταλίας[36]. Όπως ορθώς αναγνώρισε το Γενικό Δικαστήριο στη σκέψη 120 της αναιρεσιβαλλομένης αποφάσεως, η Επιτροπή κλήθηκε να εφαρμόσει τα οριζόμενα στο άρθρο 107, παράγραφος 1, ΣΛΕΕ αναφορικά με την έννοια της

[31] Όπως συνάγεται από τη νομολογία του Δικαστηρίου, η ίδια η απαρίθμηση των συστατικών στοιχείων της έννοιας της κρατικής ενίσχυσης κατά το άρθρο 107, παράγραφος 1, ΣΛΕΕ ποικίλλει καθώς, αναλόγως των περιστάσεων, ορισμένα εξ αυτών επιδέχονται κοινή ή ενιαία αξιολόγηση. Με βάση την πλέον αναλυτική απαρίθμηση, διακρίνονται τα ακόλουθα κριτήρια: η δυνατότητα καταλογισμού του μέτρου στο κράτος και η χρήση κρατικών πόρων (βλ., ενδεικτικά, απόφαση της 2ας Μαρτίου 2021, Επιτροπή κατά Ιταλίας κ.λπ., C-425/19 P, EU:C:2021:154, σκέψη 58 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία)· το οικονομικό πλεονέκτημα υπέρ του δικαιούχου (βλ., ενδεικτικά, απόφαση της 24ης Ιουλίου 2003, Altmark Trans και Regierungspräsidium Magdeburg, C-280/00, EU:C:2003:415, σκέψη 84 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία)· ο επιλεκτικός χαρακτήρας του μέτρου (βλ., ενδεικτικά, απόφαση της 10ης Σεπτεμβρίου 2024, Επιτροπή κατά Ιρλανδίας κ.λπ., C-465/20 P, EU:C:2024:724, σκέψη 75 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία)· η νόθευση του ανταγωνισμού (βλ., ενδεικτικά, απόφαση της 19ης Σεπτεμβρίου 2000, Γερμανία κατά Επιτροπής, C-156/98, EU:C:2000:467, σκέψη 33 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία)· και ο αντίκτυπος του μέτρου στις εμπορικές συναλλαγές μεταξύ των κρατών μελών (βλ., ενδεικτικά, απόφαση της 7ης Μαρτίου 2024, Fallimento Esperia και GSE, C-558/22, EU:C:2024:209, σκέψη 64 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία).

[32] Πρβλ. απόφαση της 21ης Δεκεμβρίου 2016, Επιτροπή κατά World Duty Free Group κ.λπ. (C-20/15 P και C-21/15 P, EU:C:2016:981, σκέψη 53 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία).

[33] Πρβλ. απόφαση της 27ης Ιουνίου 2017, Congregación de Escuelas Pías Provincia Betania (C-74/16, EU:C:2017:496, σκέψη 78).

[34] Επί παραδείγματι, στην απόφαση Tercas του Δικαστηρίου, το Δικαστήριο, υπενθυμίζοντας τη νομολογία του, διευκρίνισε ότι ο χαρακτηρισμός μέτρου ως «κρατικής ενισχύσεως» κατά την έννοια του άρθρου 107, παράγραφος 1, ΣΛΕΕ προϋποθέτει τη συνδρομή τεσσάρων προϋποθέσεων, εκ των οποίων η πρώτη είναι «να πρόκειται για παρέμβαση εκ μέρους του κράτους ή με κρατικούς πόρους» (βλ. σκέψη 57 της εν λόγω αποφάσεως).

[35] Βλ., αντιστοίχως, σκέψεις 87 έως 89 της αποφάσεως Tercas του Γενικού Δικαστηρίου και σκέψεις 65 έως 67 της αποφάσεως Tercas του Δικαστηρίου.

[36] Το FITD ήταν, σύμφωνα με τον ορισμό της Επιτροπής, ιδιωτικός φορέας που διατηρούσε ιδιαίτερα στενή σχέση με τις δημόσιες αρχές, μεταξύ άλλων, λόγω της συγκρότησής του, της αποστολής του, της οργάνωσής του, της ίδρυσής του και της εξέλιξης του μέτρου (πρβλ. σημεία 121 έως 131 της αποφάσεως Tercas).

«κρατικής ενίσχυσης» σε ένα ιδιαιτέρως πολύπλοκο νομικό και πραγματικό πλαίσιο, όπου τα μέτρα ενισχύσεως λαμβάνονταν από ιδιωτικό φορέα, καθιστώντας, επομένως, αναγκαία την εκτίμηση των περιστάσεων και των στοιχείων από τα οποία μπορούσε να συναχθεί η δυνατότητα καταλογισμού του μέτρου, όπως το πραγματικό και νομικό πλαίσιο των εθνικών μέτρων που αφορούσε η απόφαση Tercas, η εμπλοκή των εκπροσώπων του Δημοσίου στα διάφορα στάδια της παρέμβασης καθώς και η δημόσια αποστολή η οποία είχε ανατεθεί στο FITD.

29. Εξάλλου, μολονότι η έννοια «κρατική ενίσχυση» κατά το άρθρο 107, παράγραφος 1, ΣΛΕΕ έχει αντικειμενικό χαρακτήρα, εντούτοις, η ερμηνεία των συστατικών της στοιχείων ενδέχεται, ακόμη και σε περιπτώσεις που δεν απαιτούνται πολύπλοκες πραγματικές ή οικονομικές αναλύσεις [37], να εγείρει, όπως εν προκειμένω, σύνθετα νομικά ζητήματα [38]. Πράγματι, ακόμη και ελλείψει περιθωρίου εκτιμήσεως, η εξέταση των πραγματικών περιστατικών δύναται, ως εκ της ίδιας της φύσης της, να συνεπάγεται δυσχέρειες κατά την ερμηνεία και, κυρίως, κατά την εφαρμογή των υποκείμενων νομικών εννοιών καθώς και να οδηγήσει σε εννοιολογικά σφάλματα όπως αυτά που προσάπτονται εν προκειμένω στην Επιτροπή [39].

30. Ως εκ τούτου, είμαι της γνώμης ότι, ακόμη και αν η Επιτροπή διέθετε εν προκειμένω περιορισμένο, αν όχι ανύπαρκτο, περιθώριο εκτιμήσεως, η πολυπλοκότητα της κατάστασης την οποία κλήθηκε να εξετάσει παραμένει κρίσιμος παράγοντας για τον έλεγχο του κατά πόσον η παραβίαση του ενωσιακού δικαίου από το θεσμικό όργανο ήταν κατάφωρη [40]. Συνεπώς, το εφαρμοστέο κριτήριο για την εκτίμηση της ύπαρξης «κατάφωρης παραβάσεως» εξακολουθεί, εν πάση περιπτώσει, να είναι εκείνο της συμπεριφοράς μιας επιμελούς Διοίκησης.

31. Επομένως, τα σφάλματα στα οποία υπέπεσε η Επιτροπή στην υπό κρίση υπόθεση μπορούν να χαρακτηριστούν ως «απλά σφάλματα εκτιμήσεως», τα οποία δεν αρκούν, καθ' εαυτά, για να γίνει δεκτό ότι υφίσταται πρόδηλη και σοβαρή παραβίαση του ενωσιακού δικαίου –ή, με άλλα λόγια, πλημμέλεια στην οποία δεν θα υπέπιπτε, υπό παρόμοιες συνθήκες, μια διοικητική αρχή που επιδεικνύει τη συνήθη σύνεση και επιμέλεια– δυνάμενη να θεμελιώσει ευθύνη της Ένωσης [41].

32. Λαμβανομένων υπόψη των προεκτεθέντων, προτείνω να απορριφθεί ο δεύτερος λόγος αναιρέσεως.

[37] Όπως, παραδείγματος χάριν, όταν πρέπει να εφαρμοστεί η «αρχή του ιδιώτη επιχειρηματία» στο πλαίσιο του ελέγχου της προϋπόθεσης που αφορά την ύπαρξη οικονομικού πλεονεκτήματος για τον δικαιούχο (βλ., παραδείγματος χάριν, απόφαση της 11ης Νοεμβρίου 2021, Autostrada Wielkopolska κατά Επιτροπής και Πολωνίας, C-933/19 P, EU:C:2021:905, σκέψη 116 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία).

[38] Βλ., ενδεικτικά, Merola, M., και Caliento, F., «Is the exception of aid broadening or shrinking over time, and if so, why? A subjective view on the rationale of the case law», *EU State Aid Law*, Edward Elgar Publishing, Cheltenham, 2020, σ. 18 έως 53. Οι ως άνω συγγραφείς παραθέτουν διάφορα παραδείγματα τα οποία αναδεικνύουν τις εγγενείς δυσχέρειες που ενυπάρχουν στον ορισμό της κρατικής ενίσχυσης, ιδίως όσον αφορά την έννοια των «κρατικών πόρων» (βλ. ιδίως σ. 26 έως 31), και διαπιστώνουν επίσης ότι έχει αυξηθεί προσφάτως ο αριθμός των υποθέσεων στις οποίες το Δικαστήριο έχει αναιρέσει αποφάσεις του Γενικού Δικαστηρίου.

[39] Αξίζει δε να σημειωθεί, ως προς την απόφαση Tercas του Δικαστηρίου, ότι η εκδίκαση της υποθέσεως ανατέθηκε στο τμήμα μείζονος συνθέσεως.

[40] Βλ. σημεία 23 και 24 των προτάσεών μου. Πράγματι, σε τέτοιες περιπτώσεις, η προϋπόθεση περί *κατάφωρης* παραβιάσεως του ενωσιακού δικαίου θα καθίστατο άνευ πρακτικής αποτελεσματικότητας αν κάθε πλημμέλεια στην οποία υποπίπτει η Επιτροπή, όπως και κάθε διοικητική αρχή που ενεργεί στους τομείς της ειδικότητάς της, αρκούσε για να πληρούται η συγκεκριμένη προϋπόθεση.

[41] Σύμφωνα με τη διατύπωση την οποία χρησιμοποίησε η ίδια η Επιτροπή στο πλαίσιο των παρατηρήσεων που ανέπτυξε κατά την επ' ακροατηρίου συζήτηση, πρόκειται για περίπτωση όπου η Επιτροπή υπέπεσε μεν σε σφάλμα (αναγνωρίζοντας συναφώς την ευθύνη της – «mea culpa»), το οποίο όμως δεν υπερβαίνει τα όρια του αναμενόμενου από μια επιμελή Διοίκηση (η οποία, σε μια τέτοια περίπτωση, θα όφειλε να αναγνωρίσει την πλήρη ευθύνη της – «mea maxima culpa»).

Επί του τρίτου λόγου αναιρέσεως

33. Με τον τρίτο λόγο αναιρέσεως προσάπτεται στο Γενικό Δικαστήριο ότι παρέβη το άρθρο 340, δεύτερο εδάφιο, ΣΛΕΕ καθώς και το άρθρο 91, στοιχείο ε', και το άρθρο 96 του Κανονισμού Διαδικασίας του, κρίνοντας ότι δεν υπήρχε αιτιώδης συνάφεια μεταξύ της παράνομης συμπεριφοράς της Επιτροπής και της προβαλλόμενης ζημίας, η οποία συνίστατο συγκεκριμένα σε υπονόμευση της εμπιστοσύνης της πελατείας της αναιρεσείουσας έναντί της [42].

34. Σύμφωνα με τη νομολογία του Δικαστηρίου, η προϋπόθεση της αιτιώδους συνάφειας αφορά κατ' ουσίαν την ύπαρξη αρκούντως άμεσης σχέσης αιτίου-αιτιατού μεταξύ της συμπεριφοράς των ενωσιακών θεσμικών οργάνων και της ζημίας, σχέση την οποία οφείλει να αποδείξει ο ενάγων, με συνέπεια η προσαπτόμενη συμπεριφορά να πρέπει να αποτελεί την καθοριστική αιτία της ζημίας [43].

35. Εν προκειμένω, η αναιρεσείουσα προσάπτει, κατά πρώτον, στο Γενικό Δικαστήριο ότι, για να καταλήξει στο συμπέρασμα ότι δεν υπήρχε αιτιώδης συνάφεια μεταξύ της συμπεριφοράς της Επιτροπής και της ζημίας που αφορούσε την απώλεια πελατείας, έκρινε εσφαλμένως ότι η αναιρεσείουσα δεν είχε διακρίνει τη δική της πελατεία από εκείνην της Tercas ούτε είχε προσδιορίσει επακριβώς την αξία καθεμίας από τις δύο.

36. Ωστόσο, αντιθέτως προς όσα υποστηρίζει η αναιρεσείουσα, το Γενικό Δικαστήριο δεν διαπίστωσε απλώς και μόνον ότι η αναιρεσείουσα δεν είχε διακρίνει τη δική της πελατεία από εκείνην της Tercas, αλλά αποφάνθηκε ότι η αναιρεσείουσα δεν είχε επίσης προβάλει συγκεκριμένα επιχειρήματα βάσει των οποίων θα μπορούσε να κριθεί κατά πόσον η απώλεια πελατείας και άμεσων καταθέσεων της Tercas οφειλόταν στην απόφαση Tercas [44], όπερ δεν αμφισβητήθηκε από την αναιρεσείουσα.

37. Εν πάση περιπτώσει, το Γενικό Δικαστήριο έκρινε, με την αναιρεσιβαλλόμενη απόφαση, ότι οι αποφάσεις των πελατών της αναιρεσείουσας οι οποίες φέρονται να προκάλεσαν την προβαλλόμενη ζημία ελήφθησαν κατόπιν εκτιμήσεων και αξιολογήσεων στις οποίες προέβησαν οι εν λόγω πελάτες βάσει των οικονομικών συμφερόντων τους, λαμβανομένων υπόψη των ακόλουθων περιστάσεων: κατ' αρχάς, οι πελάτες της αναιρεσείουσας ουδεμία έννομη υποχρέωση αναδέχθηκαν από την απόφαση Tercas· πέραν τούτου, η απόφαση δεν περιείχε κανένα στοιχείο

[42] Βλ. σκέψεις 132 έως 161 της αναιρεσιβαλλομένης αποφάσεως.

[43] Βλ., μεταξύ άλλων, απόφαση της 27ης Απριλίου 2023, Fondazione Cassa di Risparmio di Pesaro κ.λπ. κατά Επιτροπής (C-549/21 P, EU:C:2023:340, σκέψη 114 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία). Πρβλ., επίσης, Lenaerts, K., κ.λπ., *EU Procedural Law*, 2η έκδοση, Oxford University Press, 2023, σ. 512 έως 514. Όπως επισημαίνουν οι συγγραφείς αυτοί, δεν υφίσταται στη νομολογία του Δικαστηρίου τυποποιημένη διατύπωση όσον αφορά τη συγκεκριμένη προϋπόθεση, της οποίας το περιεχόμενο εκφράζεται ποικιλοτρόπως από τον ενωσιακό δικαστή, με κεντρική υποκείμενη ιδέα, πάντως, ότι η Ένωση υπέχει ευθύνη μόνον για τις ζημίες που συνιστούν άμεση συνέπεια παράνομων πράξεων ή συμπεριφορών των θεσμικών οργάνων, των οργάνων και των οργανισμών της Ένωσης (βλ., επίσης, Wildemeersch, J., «Section 2 – Les conditions du recours en responsabilité», *Contentieux de la légalité des actes de l'Union européenne*, Bruylant, Βρυξέλλες, 2019, σ. 484 έως 487). Περαιτέρω, ορισμένοι συγγραφείς προβαίνουν σε διάκριση μεταξύ, αφενός, της έννοιας της «πραγματικής αιτιώδους συνάφειας», η οποία απαντά στο ερώτημα αν η παράνομη συμπεριφορά αποτελεί εκ των ων ουκ άνευ (conditio sine qua non) προϋπόθεση για την προβαλλόμενη ζημία, και, αφετέρου, της «νομικής αιτιώδους συνάφειας», η οποία επιβάλλει πρόσθετες απαιτήσεις, ώστε να αποκλειστεί η ευθύνη των θεσμικών οργάνων ή οργανισμών της Ένωσης για υπερβολικά απομακρυσμένες ζημίες, επιτάσσοντας η ζημία να προκύπτει κατά τρόπο αρκούντως άμεσο από την παράνομη συμπεριφορά, να υπάρχει επαρκώς άμεσος αιτιώδης σύνδεσμος μεταξύ της συμπεριφοράς και της ζημίας ή η επίδικη συμπεριφορά να συνιστά την καθοριστική αιτία της ζημίας (πρβλ. Biondi, A., και Farley, M., *The right to damages in European law*, Kluwer Law International, 2009, σ. 146 έως 154). Η ίδια αυτή διάκριση υιοθετήθηκε και στις προτάσεις της γενικής εισαγγελέα M. Ćapeta στην υπόθεση WS κ.λπ. κατά Frontex (Κοινή επιχείρηση επιστροφής) (C-679/23 P, EU:C:2025:427, σημεία 101 έως 109). Βλ., επίσης, για συγκριτική μελέτη των διαφορετικών προσεγγίσεων της αιτιώδους συνάφειας στις έννομες τάξεις διαφόρων κρατών μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Infantino, M. και Zervogianni, E., «The European Ways to Causation», *Causation in European Tort Law*, Cambridge University Press, 2017, σ. 85 έως 128, καθώς και Bussani, M., Sebok, A. J., και Infantino, M., «Causation», *Common Law and Civil Law Perspectives on Tort Law*, Oxford Academic, online edition, 2022, σ. 177 έως 212.

[44] Βλ. σκέψη 137 της αναιρεσιβαλλομένης αποφάσεως.

που να υποδηλώνει ότι η αναιρεσείουσα δεν είχε τη δυνατότητα να λάβει εναλλακτικά μέτρα υπέρ της Tercas ή που να υπονομεύει την αξιοπιστία της αναιρεσείουσας και την εμπιστοσύνη των πελατών της προς αυτήν· τέλος, ήδη κατά τον χρόνο της ανακοίνωσης της αποφάσεως Tercas, η Ιταλική Κυβέρνηση και η αναιρεσείουσα είχαν σπεύσει να τονίσουν ότι υπήρχαν έτοιμα μέτρα εκούσιας παρέμβασης και ότι, ως εκ τούτου, ουδεμία αρνητική συνέπεια θα απέρρεε από την απόφαση Tercas [45].

38. Ως προς το ζήτημα αυτό, η αναιρεσείουσα επικρίνει απλώς και μόνον τις διαπιστώσεις του Γενικού Δικαστηρίου, χωρίς όμως να αποδεικνύει ότι στηρίζονται σε πλάνη περί το δίκαιο ή σε παραμόρφωση των πραγματικών περιστατικών ή των αποδεικτικών στοιχείων.

39. Κατά δεύτερον, η αναιρεσείουσα προσάπτει στο Γενικό Δικαστήριο ότι εσφαλμένως επικαλέστηκε την απόφαση Fondazione Cassa di Risparmio di Pesaro κ.λπ. κατά Επιτροπής [46].

40. Επ' αυτού, αρκεί η επισήμανση ότι το Γενικό Δικαστήριο, αφενός, παρέπεμψε στην εν λόγω απόφαση αποκλειστικώς και μόνον προκειμένου να απορρίψει το επιχείρημα της αναιρεσείουσας ότι η συγκεκριμένη απόφαση επιβεβαίωνε τη θέση της και, αφετέρου, έκρινε ότι η απόφαση εκείνη δεν αρκούσε για να διαπιστωθεί η ύπαρξη αιτιώδους συνάφειας. Συνεπώς, οι αιτιάσεις τις οποίες προβάλλει η αναιρεσείουσα δεν είναι ικανές να θέσουν εν αμφιβόλω την εκτίμηση του Γενικού Δικαστηρίου, δεδομένου ότι δεν βασίζεται στην προαναφερθείσα απόφαση.

41. Κατά τρίτον, η αναιρεσείουσα προσάπτει στο Γενικό Δικαστήριο ότι ήταν εσφαλμένη η διαπίστωσή του ότι στην πρόκληση των προβαλλομένων ζημιών συνετέλεσαν διάφορα στοιχεία.

42. Υπενθυμίζω ότι, κατά τη νομολογία του Δικαστηρίου, είναι απαραίτητο η προβαλλόμενη ζημία να έχει πράγματι προκληθεί από την προσαπτόμενη στα θεσμικά όργανα συμπεριφορά. Πράγματι, ακόμη και σε περίπτωση που τα ενωσιακά θεσμικά όργανα ενδέχεται να συνέβαλαν με τη συμπεριφορά τους στη ζημία της οποίας ζητείται η αποκατάσταση, η συμβολή τους θα μπορούσε να είναι ιδιαιτέρως απομακρυσμένη εξαιτίας άλλων παραγόντων, όπως η ευθύνη που βαρύνει τρίτα πρόσωπα ή, ενδεχομένως, τους ενάγοντες [47]. Επιπλέον, μολονότι το ζήτημα της ύπαρξης αιτιώδους συνάφειας μεταξύ της ζημίας και του γενεσιουργού γεγονότος συνιστά νομικό ζήτημα και, ως εκ τούτου, υπόκειται στον αναιρετικό έλεγχο του Δικαστηρίου [48], οι πραγματικές εκτιμήσεις του Γενικού Δικαστηρίου επί της αιτιώδους συνάφειας δεν εμπίπτουν, αντιθέτως, στην αναιρετική αρμοδιότητα του Δικαστηρίου, πλην της περίπτωσης παραμόρφωσης των πραγματικών περιστατικών ή των αποδεικτικών στοιχείων [49]. Τέτοιου είδους παραμόρφωση μπορεί να διαπιστωθεί μόνον όταν από τα στοιχεία της δικογραφίας, και χωρίς να

45 Βλ. σκέψεις 138 έως 141 της αναιρεσιβαλλομένης αποφάσεως.

46 Απόφαση της 27ης Απριλίου 2023 (C-549/21 P, EU:C:2023:340). Η αναιρεσείουσα υπογραμμίζει ειδικότερα ότι, σε αντίθεση προς την υπόθεση επί της οποίας εκδόθηκε η απόφαση εκείνη, όπου η Επιτροπή φέρεται να είχε ασκήσει στις ιταλικές αρχές πιέσεις που δεν αφορούσαν συγκεκριμένο μέτρο, στην υπό κρίση υπόθεση η Επιτροπή εξέδωσε δεσμευτική απόφαση.

47 Πρβλ. απόφαση της 18ης Μαρτίου 2010, Trubowest Handel και Makarov κατά Συμβουλίου και Επιτροπής (C-419/08 P, EU:C:2010:147, σκέψη 59 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία). Πράγματι, η έννοια της «αρκούντως άμεσης συνάφειας» ερμηνεύεται στενά στην ενωσιακή νομολογία, όπως επιβεβαιώθηκε, μεταξύ άλλων, από το ίδιο το Γενικό Δικαστήριο, όταν έκρινε ότι το γεγονός και μόνον ότι η φερόμενη ως παράνομη συμπεριφορά του οικείου ενωσιακού θεσμικού οργάνου ή οργανισμού συνιστούσε εκ των ων ουκ άνευ προϋπόθεση (conditio sine qua non) για την επέλευση της ζημίας, υπό την έννοια ότι η ζημία δεν θα είχε επέλθει χωρίς τη συμπεριφορά αυτή, δεν αρκεί για να αποδειχθεί η ύπαρξη αρκούντως άμεσης συνάφειας κατά την έννοια της σχετικής νομολογίας (πρβλ., μεταξύ άλλων, απόφαση του Γενικού Δικαστηρίου της 23ης Μαΐου 2019, Remag Metallhandel και Jaschinsky κατά Επιτροπής, T-631/16, EU:T:2019:352, σκέψη 52 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία). Βλ., επίσης, Havu, K., και Kurki-Suonio, S., «Damages Liability of the EU for Harm Caused by Excessive Duration of Court Proceedings», *European Public Law*, τόμος 27, 2021, αριθ. 2, σ. 305 έως 330.

48 Πρβλ., ειδικότερα, απόφαση της 16ης Ιουλίου 2009, Επιτροπή κατά Schneider Electric (C-440/07 P, EU:C:2009:459, σκέψη 192).

49 Πρβλ., ειδικότερα, απόφαση της 19ης Οκτωβρίου 2017, Agriconsulting Europe κατά Επιτροπής (C-198/16 P, EU:C:2017:784, σκέψη 22).

χρειάζεται εκ νέου εκτίμηση των πραγματικών περιστατικών και των αποδείξεων, καθίσταται προφανές ότι η εκτίμηση των προσκομισθέντων αποδεικτικών στοιχείων από το Γενικό Δικαστήριο υπήρξε προδήλως εσφαλμένη [50].

43. Εν προκειμένω, η αναιρεσείουσα αμφισβητεί τέσσερα από τα πέντε στοιχεία τα οποία το Γενικό Δικαστήριο έλαβε υπόψη, στις σκέψεις 144 έως 149 της αναιρεσιβαλλομένης αποφάσεως, προκειμένου να αποκλείσει την ύπαρξη αιτιώδους συνάφειας μεταξύ της συμπεριφοράς της Επιτροπής και της προβαλλόμενης ζημίας, ήτοι, πρώτον, την ύπαρξη ζημιών καταγεγραμμένων στον ισολογισμό του 2015· δεύτερον, την παράλειψη ενημέρωσης των επενδυτών, η οποία είχε ως συνέπεια την επιβολή διοικητικών κυρώσεων και τη διενέργεια ποινικής έρευνας· τρίτον, το γεγονός ότι η Tercas ήταν, ήδη το 2013, τράπεζα υπό εκκαθάριση και, τέταρτον, το γεγονός ότι οι δαπάνες που προκλήθηκαν από τα μέτρα άμβλυνσης των προβαλλόμενων αρνητικών συνεπειών της αποφάσεως Tercas δεν μπορούσαν να αποδοθούν στην ίδια την απόφαση Tercas [51].

44. Εν είδει προκαταρκτικής παρατήρησης, επισημαίνω ότι, αντιθέτως προς τα επιχειρήματα της αναιρεσείουσας, εκτιμώ ότι το αποτέλεσμα τυχόν συντρεχουσών αιτιών δεν περιορίζεται απαραιτήτως στην ποσοτικοποίηση της ζημίας και τον υπολογισμό της αντίστοιχης αποζημιώσεως, αλλά μπορεί, κατά περίπτωση, να επηρεάσει και την ίδια την ύπαρξη αιτιώδους συνάφειας μεταξύ της προσαπτόμενης συμπεριφοράς και της προβαλλόμενης ζημίας.

45. Πρώτον, όσον αφορά τις ζημίες που είχαν καταχωριστεί στον ισολογισμό του 2015, η αναιρεσείουσα υποστηρίζει ότι, σύμφωνα με τους δικούς της εμπειρογνώμονες, οι εν λόγω ζημίες θα μπορούσαν να έχουν συμβάλει, το πολύ, σε ένα μερίδιο της απώλειας πελατείας, το οποίο οι εμπειρογνώμονες αυτοί υπολογίζουν κατ' εκτίμηση σε 50 % [52]. Πλην όμως, η αναιρεσείουσα ούτε αποδεικνύει ότι η αναιρεσιβαλλόμενη απόφαση ενέχει παραμόρφωση των πραγματικών περιστατικών ή των αποδεικτικών στοιχείων ούτε αμφισβητεί τα λοιπά στοιχεία του γενικότερου πλαισίου τα οποία έλαβε συναφώς υπόψη το Γενικό Δικαστήριο, ήτοι, κατ' αρχάς, το γεγονός ότι, ήδη από την εξαγορά της Tercas το 2014, οι χρηματοοικονομικοί δείκτες της αναιρεσείουσας παρουσίαζαν συνεχή επιδείνωση και ότι η μείωση της ανά μετοχή αξίας των μετοχών που η ίδια κατείχε, η οποία αποφασίστηκε σε απάντηση και ταυτοχρόνως με την έγκριση της ετήσιας απολογιστικής έκθεσης της αναιρεσείουσας για το 2015 (συγκεκριμένα στις 24 Απριλίου 2016), είχε προκαλέσει δυσαρέσκεια στην πελατεία της [53]· εν συνεχεία, τη διαπίστωση ότι, πριν από την έκδοση της αποφάσεως Tercas, και ιδίως μεταξύ Δεκεμβρίου 2014 και Δεκεμβρίου 2015, η αναιρεσείουσα είχε ήδη απολέσει ποσοστό 4,9 % των άμεσων καταθέσεών της [54]· και, τέλος, το γεγονός ότι η μεταρρύθμιση των συνεταιριστικών τραπεζών, την οποία η ίδια η αναιρεσείουσα είχε προσδιορίσει ως έναν από τους λόγους για τους οποίους είχε αναγκαστεί να αναθεωρήσει το επιχειρηματικό της σχέδιο 2015-2019 και να το αντικαταστήσει με νέο σχέδιο 2016-2020, συνέβαλε επίσης στον κλονισμό της εμπιστοσύνης της πελατείας της [55].

[50] Πρβλ., ειδικότερα, απόφαση της 1ης Αυγούστου 2025, Γαλλία και Επιτροπή κατά CWS Powder Coatings κ.λπ. (C-71/23 P και C-82/23 P, EU:C:2025:601, σκέψη 67 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία).

[51] Αντιθέτως, η αναιρεσείουσα δεν αμφισβητεί την περιεχόμενη στη σκέψη 148 της αναιρεσιβαλλομένης αποφάσεως κρίση του Γενικού Δικαστηρίου ότι η αναιρεσείουσα δεν εξήγησε για ποιον λόγο η απόφαση Tercas την εμπόδισε να προσελκύσει νέους πελάτες, ενώ η εκούσια παρέμβαση (η οποία ήλθε να αντικαταστήσει την παρέμβαση του FITD υπέρ της Tercas, χωρίς να έχει εγκριθεί με την απόφαση Tercas) είχε ήδη αποφασιστεί δύο μήνες μετά την απόφαση Tercas. Ωστόσο, διατηρώ αμφιβολίες περί του αν το συγκεκριμένο στοιχείο και μόνον μπορεί να θεμελιώσει την κρίση του Γενικού Δικαστηρίου αναφορικά με τις συντρέχουσες αιτίες της προβαλλόμενης ζημίας.

[52] Όπερ σημαίνει ότι η ίδια η αναιρεσείουσα παραδέχεται την ύπαρξη ενός πρόσθετου παράγοντα που συνέβαλε πιθανώς στην προβαλλόμενη ζημία.

[53] Βλ. σκέψη 144 της αναιρεσιβαλλομένης αποφάσεως.

[54] Βλ. σκέψη 146 της αναιρεσιβαλλομένης αποφάσεως.

[55] Βλ. σκέψη 153 της αναιρεσιβαλλομένης αποφάσεως.

46. Δεύτερον, όσον αφορά το επιχείρημα της αναιρεσείουσας ότι οι κυρώσεις εις βάρος της Διοίκησής της επιβλήθηκαν μετά την επέλευση της προβαλλόμενης ζημίας, διαπιστώνεται ότι, με την αναιρεσιβαλλόμενη απόφαση, το Γενικό Δικαστήριο έκρινε, στηριζόμενο στις αποφάσεις της Commissione Nazionale per le Società e la Borsa (Consob) (Εθνικής Επιτροπής Κεφαλαιαγοράς, Ιταλία), ότι, στο πλαίσιο των αυξήσεων κεφαλαίου οι οποίες πραγματοποιήθηκαν από τον Νοέμβριο του 2014 έως τον Ιούνιο του 2015, η αναιρεσείουσα είχε παραλείψει να ενημερώσει τους επενδυτές για τη μέθοδο που χρησιμοποίησε και, συνεπώς, είχε ορίσει την τιμή της μετοχής σε υψηλότερο επίπεδο από εκείνο το οποίο είχε καθορίσει ο αρμόδιος εμπειρογνώμονας, με αποτέλεσμα η Διοίκηση της αναιρεσείουσας να υποστεί διοικητικές κυρώσεις και να κινηθούν το 2017 ποινικές έρευνες εις βάρος της[56]. Ως εκ τούτου, κατά την εκτίμηση του Γενικού Δικαστηρίου, οι ως άνω κυρώσεις, μολονότι επιβλήθηκαν σε χρόνο μεταγενέστερο της εικαζόμενης περιόδου επέλευσης της ζημίας, απλώς επιβεβαίωναν την προγενέστερη συμπεριφορά της αναιρεσείουσας, η οποία ευλόγως θεωρήθηκε ότι αποτελούσε την αιτία της απώλειας της εμπιστοσύνης της πελατείας της.

47. Τρίτον, όσον αφορά την προγενέστερη κατάσταση οικονομικής αδυναμίας στην οποία είχε περιέλθει η Tercas[57], η αναιρεσείουσα υποστηρίζει ότι η εν λόγω κατάσταση δεν θα μπορούσε να συνιστά καθοριστική αιτία της επίμαχης ζημίας, δεδομένου ότι αποτελούσε περίσταση γνωστή από μακρού και ότι, λόγω ακριβώς αυτής της κατάστασης, είχαν γίνει, ήδη από το 2014, όχι μόνον ενέργειες για να καλυφθεί πλήρως από το FITD το χρηματοοικονομικό έλλειμμα της Tercas αλλά και πρόσθετες παρεμβάσεις προς ενίσχυση των ιδίων κεφαλαίων τόσο της Tercas όσο και της ίδιας της αναιρεσείουσας, προτού αρχίσει η διαδικασία απορρόφησης της Tercas από την αναιρεσείουσα. Επιβάλλεται όμως η διαπίστωση ότι τα επιχειρήματα αυτά δεν αποδεικνύουν ούτε ότι η χρηματοοικονομική κατάσταση της Tercas δεν ήταν προβληματική ούτε ότι το Γενικό Δικαστήριο παραμόρφωσε, ως προς το ζήτημα αυτό, τα πραγματικά περιστατικά ή τα αποδεικτικά στοιχεία.

48. Τέταρτον, όσον αφορά τις δαπάνες που προκλήθηκαν από τα μέτρα άμβλυνσης των προβαλλόμενων αρνητικών συνεπειών της αποφάσεως Tercas[58], η αναιρεσείουσα δεν απέδειξε ούτε ότι, αν δεν είχε εκδοθεί η απόφαση αυτή, θα είχε αποσοβηθεί η μείωση καταθέσεων ή απώλεια πελατείας ούτε ότι τα διορθωτικά μέτρα είχαν πράγματι ληφθεί προς αντιμετώπιση ζημιών που συνδέονταν ειδικώς με την απόφαση Tercas, και όχι με άλλες περιστάσεις.

49. Κατά τέταρτον, προσάπτεται στο Γενικό Δικαστήριο ότι κακώς έκρινε αναξιόπιστες τις προσκομισθείσες από την αναιρεσείουσα τεχνικές εκθέσεις, ήτοι μία έκθεση που καταρτίστηκε από ελεγκτική εταιρία και μία άλλη που εκπονήθηκε από καθηγητή πανεπιστημίου, χωρίς να διατάξει πραγματογνωμοσύνη κατά τα προβλεπόμενα στο άρθρο 91, στοιχείο ε΄, και στο άρθρο 96 του Κανονισμού Διαδικασίας του Γενικού Δικαστηρίου.

50. Εντούτοις, διαπιστώνω ότι, στην αναιρεσιβαλλόμενη απόφαση, το Γενικό Δικαστήριο δεν περιορίστηκε απλώς στο να διατυπώσει αμφιβολίες περί της αξιοπιστίας των εν λόγω εκθέσεων. Αντιθέτως, έκρινε, πρώτον, ότι η τεχνική έκθεση της ελεγκτικής εταιρίας δεν αποδείκνυε ότι η απόφαση Tercas αποτελούσε την άμεση και καθοριστική αιτία της ζημίας αυτής, δεύτερον, ότι η αξιοπιστία της τεχνικής έκθεσης την οποία είχε εκπονήσει ο καθηγητής πανεπιστημίου αποδυναμωνόταν από το γεγονός ότι, στην ίδια την έκθεση, αναγνωριζόταν ότι η αναιρεσείουσα υπέστη σημαντική ζημία κατά τη διάρκεια του 2015 και ότι, ήδη από τα τέλη του 2016, η απόφαση Tercas ήταν απλώς μία από τις αιτίες της προβαλλόμενης ζημίας, καθώς και, τρίτον, ότι οι δύο

[56] Βλ. σκέψη 145 της αναιρεσιβαλλομένης αποφάσεως.

[57] Βλ. σκέψη 146 της αναιρεσιβαλλομένης αποφάσεως.

[58] Βλ. σκέψη 149 της αναιρεσιβαλλομένης αποφάσεως.

αυτές εκθέσεις, οι οποίες εξάλλου στηρίζονταν σε έγγραφα που είχε παράσχει η αναιρεσείουσα, ουδεμία νομική εκτίμηση περιείχαν αναφορικά με την αιτιώδη συνάφεια μεταξύ της αποφάσεως Tercas και της προβαλλόμενης ζημίας [59].

51. Εν πάση περιπτώσει, φαίνεται ότι, και στην περίπτωση αυτή, η αναιρεσείουσα αμφισβητεί απλώς την ορθότητα της εκτίμησης των πραγματικών περιστατικών από το Γενικό Δικαστήριο, προτείνοντας την εκ νέου εκτίμησή τους, χωρίς ωστόσο ούτε να αποδεικνύει ούτε καν να επικαλείται την ύπαρξη παραμόρφωσης των πραγματικών περιστατικών ή των αποδεικτικών στοιχείων.

52. Επιπλέον, ως προς την αιτίαση ότι το Γενικό Δικαστήριο αρνήθηκε να λάβει υπόψη τις τεχνικές αυτές εκθέσεις χωρίς όμως να διατάξει πραγματογνωμοσύνη, πρέπει να τονιστεί ότι η εκτίμηση του κατά πόσον είναι σκόπιμο να διαταχθεί μέτρο οργανώσεως της διαδικασίας ή διεξαγωγής αποδείξεων εναπόκειται στην αποκλειστική αρμοδιότητα του ενωσιακού δικαστή, ο οποίος δεν είναι υποχρεωμένος να λάβει τέτοιο μέτρο σε περίπτωση που κρίνει ότι τα στοιχεία τα οποία προσκόμισαν οι διάδικοι δεν επαρκούν για τη διαπίστωση της ύπαρξης αιτιώδους συνάφειας.

53. Λαμβανομένων υπόψη των προεκτεθέντων, προτείνω να απορριφθεί ο τρίτος λόγος αναιρέσεως.

Πρόταση

54. Κατόπιν όλων των ανωτέρω, προτείνω στο Δικαστήριο να απορρίψει την αίτηση αναιρέσεως στο σύνολό της.

[59] Βλ. σκέψεις 156 και 158 της αναιρεσιβαλλομένης αποφάσεως.